

Plutarkhosz

Párhuzamos életrajzok

Fordította

Máthé Elek

Magyar Helikon

1965

Szövegmagyarázó jegyzetek

Thészeusz

7. old. *E férfibőz* ... – Aiszkülosz *Heten Thébai ellen* 435. skk.
Mindketten ... – *Iliász* VII. 281.
8. old. *Érje be bőven* ... – Hésziodosz: *Munkák és napok* 370.
9. old. *Thészeusz* nevét Plutarkhosz a görög *tithémi* („letenni”) igéből származtatja.
14. old. *Mihaszna állat* ... – töredék ismeretlen tragédiából.
17. old. *Thészeuszt* ... – *Odüsszeia* XI. 631.
24. old. *Iapithák és kentaurok* – mitikus lények.
27. old. *Anakósz ekkein* – gondosan, épségben megőrizni. – *Anaktesz*: az *anax* („védő, úr”) többesszámú alakja.
- Aithré* ... – *Iliász* III. 144.
28. old. *Aratérion* – neve az *araomai* („átkozni”) igéből ered.
29. old. *Phaidón arkhónsága idején* – i. e. 476-ban.
Aszphaleiosz – „biztonságos”, „épségben megőrző”.
Gaiéokhosz – földtartó.

Romulus

(i. e. 767–715?)

30. old. *Rhómé* – görög szó, jelentése: „erő”.
36. old. *asszonyügy* – a szabin nők elrablása.
37. old. *Madárfaló madár* ... – Aiszkülosz: *Oltalomkeresők* 226.
39. old. *legio* – az adott etimológia szerint a *legere* („kiválogatni”) igéből képzett főnév.
41. old. *Talaszia* – görög szó jelentése „gyapjúfonás”.
42. old. *Aitia* – magyarul „okok”. Plutarkhosz ósrégi szokásokról és elnevezésekről írt értekezéseire gondol.
- Lakedaimóni gyarmatosok* – a szabinok peloponnészosi eredetűeknek tartották magukat.
56. old. *Vadfügefa* latinul: *caprificus*.

Lükurgosz (i. e. VIII. század)

65. old. *Kharilaosz* – a „nép öröme”-t jelenti.
66. old. „*Mezítelen bölcsék*” – „gümnoszophisták”, az első kaszthoz tartozó brahmánok.
72. old. *phidition* – Plutarkhosz szerint vagy a *philia* – „barátság” – főnévvel vagy a *phedió* – „takarékoskodni” – igével van összefüggésben.
77. old. *Leszkebé* – „társalgó”-t jelent.
88. old. *Krüpteia* – szó szerint „elrejtés”, „eltüntetetés”.

Numa (i. e. 754–671?)

99. old. *flamen* – pap, aki éleszti, fújja (latin: *flare*) a szent tüzet.
101. old. *Aemilius* – a görög *haimüliosz* melléknév „hízgelő”-t jelent.
Aemilius quaestorsága idején – i. e. 179-ben.
102. old. *Arisztión zszarnoki uralma idején* – i. e. 88-86 között.
104. old. *fetiales* – papok, akik békét „csinál”-tak. Plutarkhosz tudálékos etimológiával, a latin *facere* (csinálni) szó múlt idejű alakjából (*feci*) származtatja.
106. old. *ancilia* – a görög *ankülosz* szó görbét jelent.
111. old. A *december* szó „tizedik”-et jelent.
Atilius és Titus Manlius consulsága idején – i. e. 235-ben.
112. old. „*A pajzsok vasveretű...*” és „*Rozsda emészti...*” – szabad idézetek Bakkhülidész *Győzelmi dalá*-ból.
114. old. *Publius Cornelius és Marcus Baebius consulsága* – i. e. 181-ben.

Lükurgosz és Numa összehasonlítása

117. old. *Kik elhagyják...* – Euripidész: *Andromakhé* 597–598. skk.
118. old. *Íly ifjú lány...* – töredék Szophoklész ismeretlen művéből.
Tarquinius Superbus uralkodása idején – i. e. VI. sz.

Szolón

(i. e. kb. 640–560)

123. old. *Zeusz eleventüü*. . . – Euripidész: *Bakchánások* 8.
130. old. *Hozta*. . . – *Iliász* II. 557–558.
131. old. *tiszteletreméltó istennők* – az eumeniszek.
133. old. *nagy sokaknak*. . . – töredék Euripidész ismeretlen tragédiájából.
134. old. *Kratinosz* – jeles vígjátékíró, az i. e. V. században. Az idézet töredék ismeretlen művéből.
144. old. *Majd mikor*. . . – *Odüsszeia* XIV. 162.
150. old. *családi örökség* – a hagyomány szerint Platón anyja Szolón fivérének leszármazottja volt.

Publicola

(i. e. VI. század második fele)

152. old. *Lucretia szerencsétlen sorsa* – Lucretia Tarquinius Collatinus felesége volt. Tarquinius Superbus fia, Sextus beleszeretett, és egy éjszaka rátört. Lucretia öngyilkossága vezetett a zsarnok Tarquinius Superbus elűzéséhez.
154. old. . . *atyjuk együgyűségétől* – Brutus latinul „együgyüt” jelent.
163. old. *Sulla balála után* – i. e. 68-ban.
Vitellius idejében – i. sz. 69-ben.
164. old. *Cocles* – latinul „félsemű”-t jelent.

Themisztoklész

(i. e. 514–449)

179. old. *aignaiak* – ez az Attika déli partjaival szemközt fekvő kis sziget az Athén ellen vívott háborúban (i. e. 457) elvesztette hajóhadát.
180. old. *faló* – célzás Trója ostromára és bevételére.
181. old. *Arthmiosz* – Athén tiszteletbeli polgára. Árulása miatt megfosztották címétől.
188. old. *Xerxész hajói száma*. . . – Aiszkhülosz: *Perzsák* 341–343.
193. old. *Arisztobulé* – „aki a legjobb tanácsot adja”.
199. old. *Leontokephalosz* – görögül „oroszlánfő”-t jelent.
202. old. *Díztes helyen*. . . – töredék a vígjátékíró Platón ismeretlen darabjából.

Camillus
(i. e. 446–361)

206. old. *Bacchus dajkáinak . . . szenvedései* – mikor Inónak a gyermek Dionüszosz-szal menekülnie kellett, a csecsemőt dajkáló nimfák Nüsza erdőségében találtak menedéket.
215. old. *alliai nap* – i. e. 390-ben, július 18-án lezajlott csata.
Két híres csata – a leuktrai csata i. e. 371-ben volt. A kerésszoszi csata pontos idejét nem ismerjük.
216. old. *Krannón és Khairóneia* – a krannóni csata i. e. 321-ben, a khairóneiai 338-ban volt.
Arkhidamosz – a vesztes manduriai csata i. e. 338-ban zajlott le.
235. old. *A következő évben* – i. e. 361-ben.

Periklész
(i. e. 495–429)

241. old. *Főket összegyűjtő* – Zeus mellékeve a *Nephelegetasz* („Fellelgyűjtő”). Plutarkhosz szójátékkal Periklész „Fejgyűjtő”-nek nevezi, mert akkora a feje, hogy több embernek is elég volna.
244. old. *Platón szerint . . .* – utalás az *Allam VIII.* könyvére; a későbbi hivatkozások a *Phaidrosz* című párbeszédéből valók.
245. old. *Szophoklész* – a drámaíró hadvezéri címmel is kitüntették.
Damonidész – Plutarkhosz valószínűleg összetéveszti Periklész zenei mesterével, Damónnal.
252. old. *Platón szavai* – hivatkozás a *Phaidrosz*-ra (271).
253. old. *Városi vámot . . .* – idézet Télekleidész ismeretlen vígjátékából.
258. old. *Hérát . . .* – töredék Kratinosz *Kheirónok* c. vígjátékából.
260. old. *A Szamosz-beli nép . . .* – töredék Arisztophanész *A babilóniak* c. vígjátékából.
263. old. *Megarába jönnek . . .* – Arisztophanész: *Az akharnaiak* 524. skk.
265. old. *különi vérbűn* – lásd a *Szólón* életrajz 12. fejezetét.

Fabius Maximus
(i. e. 260–203)

293. old. *mely nagy rázkódtatással ledőlt . . .* – Szophoklész: *Antigoné* 163.

Alkibiadész

(i. e. 450-404)

299. old. *S mellette* . . . – Arisztophanész: *Daraszak* 44. skk.
300. old. *Arkhipposz* – görög vígjátékról az i. e. V. században. Az idézet töredék ismeretlen vígjátékából.
eldobta a fuvolát – a fuvolát Athéné találta fel, de mikor látta, hogy fúvása eltorzítja arcát, eldobta. Apollón Marsziaszt azért nyúzta meg elevenen, mert versenyre kelt vele a fuvolázásban.
301. old. *Bíjt szárnyaszegve* . . . – idézet Phrünikhosz egyik tragédiájából.
305. old. *köpenye alatt vitt fűrj* – az athéniak nemcsak kakas, hanem fűrjviadalokat is rendeztek.
308. old. *Pülosz* – város a Peloponnészosz nyugati részén. A szövegben említett athéni győzelem az i. e. 425. évben volt.
Szphaktéria – kis sziget a Peloponnészosz nyugati partján. A szövegben említett háborús incidens i. e. 425-ben történt.
310. old. *Hol imádják* . . . – Arisztophanész: *Békák* 1425. és 1431. skk.
313. old. *a két istennő* – Démétér és leánya, Perszeponé (más néven: Koré).
316. old. *fehér kocka* – a bírák felmentő ítélet esetén fehér, elmarasztaló ítélet esetén fekete kockával szavaztak.
müsztész és *epoptész* – az előbbi a kisebb, az utóbbi a nagyobb misztériumba beavatott személy neve.
331. old. *harminc zsarnok* – az oligarchák i. e. 404-től 403-ig hatalmon volt csoportja.

Coriolanus

(i. e. 525-488)

337. old. *Cato* – Marcus Cato, az idősebb Cato.
339. old. *Melléknevek* – *Szóter* – Megváltó; *Kallinikosz* – Kiváló Győztes; *Phüszleón* – Pohos; *Grüposz* – Keselyű-orrú; *Emergetész* – Jótevő; *Philadelphosz* – Testvérszerető; *Eudaimón* – Szerencsés; *Dószón* – Ígéretős; *Lathirosz* – Bükköny; *Sulla* – bizonytalan jelentésű; *Niger* – Fekete; *Rufus* – Vörös; *Caecus* – Vak; *Claudius* – Sánta.
340. old. *Caius Sicinius* – néptribunus társával, Iunius Brutusszal, i. e. 470-ben vádat emelt lázítás miatt Appius Claudius ellen.

Alkibiadész és Coriolanus összehasonlítása

363. old. *jelenlétében... ölték meg* – Plutarkhosz naiv megfogalmazásában.
364. old. *Metellus* – Metellus Numidicus, a Jugurtha elleni háború hadvezére, aki hosszú ideig Rhodosz szigetén élt száműzetésben.

Ariszteidész

(i. e. 530–467)

370. old. *Igaz kíván ő lenni...* – *Heten Thébai ellen* 592. skk.
372. old. *Igazságos* – a szövegben szereplő melléknévek görög eredetije a következők: *Igazságos* – *Dikaiosz*; *Városhódító* – *Poliorkétész*; *Villámlás* – *Keraunosz*; *Győztes* – *Nikátor*; *Sas* – *Aetosz*; *Sólyom* – *Hierax*.
378. old. *Alexandrosz* – makedón király, ezen a néven az első, tehát nem a későbbi Nagy Sándor.

Marcus Cato

(i. e. 234–149)

393. old. *Harmadik név* – az előkelőbb rómaiak esetében használt „utónév”.
398. old. *gabonakiosztás* – latinul *annona*; a római állam a közpénzen vásárolt kenyérgabonát magtárakba gyűjtötte, és olcsó áron, később ingyen is szétosztotta a szegénysorsú polgárok között.
416. old. *bolta után is...* – *Odüsszeia* X. 495.

Ariszteidész és Cato összehasonlítása

419. old. *Harcban ilyen...* – *Odüsszeia* XIV. 222. skk.

Alexandrosz

(Nagy Sándor, i. e. 356–323)

426. old. *Klódónok és Mimallonok* – misztériumokon részt vevő asszonyok.
thrészkenein – Plutarkhosz a misztikus istentiszteleti cselekményeket a *Thrészzai* („thrák nők”) szóval hozza kapcsolatba.
429. old. *Kantárral...* – töredék Szophoklész ismeretlen tragédiájából.
akroatikus és epoptikus tanítások – más néven az ún. eszoterikus, csak

a szóban közölt tanok, szemben az exoterikus, a köznyilvánosságnak szánt tanítással.

432. old. *Adományozót* . . . – Euripidész: *Médeia* 289.

434. old. *Dionüszosz haragja* – Dionüszosz anyja, Szemelé, Kadmosz thébai király leánya volt.

437. old. *Oly sorsom* . . . – töredék Menandrosz ismeretlen vígjátékából.

Phaszélisz – lükiai tengeri kikötő; az i. e. I. században a kalózok fő állomáshelye volt. A *klimax* szó lépcsőt jelent.

445. old. *Van bizonyos* . . . – *Odüsszeia* IV. 354. skk.

446. old. *Ó paidion* – magyarul: ó, gyermekem.

447. old. *Az ikbőr* . . . – *Iliász* V. 340.

454. old. *lükiai* – görögül *lükosz* farkast jelent, innen a szójáték: „lükiai” farkasországbeli embert, tehát farkast jelent.

465. old. *Egész Hellaszban* . . . – Euripidész: *Andromakbé* 683. sor.

467. old. *Dicső dolgokról* . . . – Euripidész: *Bakchánások* 260.

Versengésben . . . – ezt a hexametert Kallimakhosznak tulajdonították. *Meghalt Patroklosz* . . . – az *Iliász*-nak ezt a sorát (XXI. 107.) Akhilleusz mondja Hektórnak.

478. old. *Indus stremlék* – Augustus császár kíséretében volt az az indus, akinek a síremlékéről itt szó van.

Caius Julius Caesar

(i. e. 102–44)

524. old. *népszámlálás* – a számok csak a teljes jogú, szabad római polgárookra vonatkoztak.

529. old. *Brutusok és cumaeiak* – Brutus, mint melléknév, bárgyút jelent, a dél-itáliai Cumae város lakóit pedig tompaelméjűeknek tartották.

Kimón

(i. e. 500–449)

540. old. *Naszbolumenosz* – „kormos”.

541. old. *Koalesosz* – „bárgyú”, „együgyű”.

542. old. *Buta bárdolatlan* . . . – töredék Euripidész *Héraklész* című tragédiájából.

544. old. *Pauszaniasz halála* – Pauszaniaszt, mint árulót, hazatérése után perbe fogták. A templomot ahol menedéket keresett, az ephoroszok befalatták, és Pauszaniasz éhhalállal pusztult el.

549. old. *Eurümedón* – folyó Pamphüliában, Kisázsia délnyugati részén. Az említett tengeri csata 466-ban volt.
550. old. *lófutásnyi távolságra* – körülbelül 80–90 kilométerre.
553. old. *Szártai földrengés* – az i. e. 464. évben. A *Szeizmatiasz* a földrengés görög nevéből – *szeizmosz*-ból – származik.
- Segélyünkért...* – Arisztophánész: *Lüszisztraté* 1137. skk.

Lucullus

(i. e. 115–49)

559. old. *a marsusok elleni háború* – Rómának az itáliai „szövetséges” népek ellen viselt háborúja, i. e. 90–89-ben.
560. old. *Király* – Mithridatész pontoszi király, Sulla és Lucullus ellenfele.
562. old. *176. Olimpiasz* – i. e. 74.
565. old. *Küzikosz* – görög település a Márvány-tenger déli partján. Az ostrom a 74–73. év telére esett.
591. old. *Fabius, Triarius* – Lucullus alvezérei. A szövegben említett vereség Zela közelében érte őket 67-ben.
595. old. *Flaccus* – Horatius Flaccus, vö. *Epistolák* I. 6. 45. skk.

Nikiasz

(i. e. 470–413)

605. old. *akinek neve a győzelem szóval rokon...* – Niké görögül győzelmet jelent. *Hermák megcsonkítása* – lásd részletesen az *Alkibiadész* életrajz 18. fejezetében.
609. old. *Elmetszem...* – Arisztophánész: *Lovagok* 358.
Pompában és méltóságban... – Euripidész: *Íphigenia Auliszban* 445. skk.
612. old. *Valóban Zeuszra...* – Arisztophánész: *Madarak* 638. skk.
Földet művelnék... – töredék Arisztophánész *Földművelők* c. vígjátékából.
A hasznos fű... – *Odüsszeia* IV. 230.
613. old. *Szunnyadj csatabárd* – töredék Euripidész *Erekbtheusz* c. tragédiájából.
615. old. *Versengésben...* – Kallimakhosznak tulajdonított szállóige.
616. old. *Méltán sújtotta...* – töredék a vígjátékíró Platón ismeretlen darabjából.
618. old. *Hészükbia* – Hészükhé görögül „csend”-et jelent.
619. old. *Kallipposz* – lásd a Dión-életrajz 54–57. fejezetét.
627. old. *A hónap harmincas napjaiban...* – vagyis teliholdkor.

Crassus

(i. e. 112–53)

641. old. *Salinae* – a. m. „sós források”, campaniai helység.
661. old. . . *jobban félnek a nyilastól* . . . – az állatövben a Skorpió jelét a „Nyilas” követi.
664. old. *A hegyen ejtve* . . . – Euripidész: *Bakchánasnők* 1170–1172.
A vadölő, ki . . . – Euripidész: *Bakchánasnők* 1179.

Lüszandrosz

(i. e. 470–394)

673. old. *Akanthosz* – város Makedóniában.
Arisztokeleitosz – Lüszandrosz családja Héraklésztől eredő ősi nemzetség tagjai közé számított.
679. old. *Philoklész* – az athéni hajóhad egyik vezére, főként őt terhelte felelősség az aigospotamoi súlyos vereségért.
680. old. *Konón* – a ciprusi királyhoz menekülő athéni hadvezér később perzsa segítséggel folytatta a harcot a spártaiak ellen, s hajóhaduk felett 394 augusztusában fényes győzelmet aratott.
684. old. *Agamemnón magzata* . . . – Euripidész: *Élektra* 167. skk.
692. old. *Eurüpontidák, Agiadák* – Spártában e két dinasztia tagjai váltogatták egymást a királyi trónon.
694. old. *Androkeidész és Amphitheosz* – thébai államférfiak, akik városukat rábírták, hogy támadják meg Spártát.

Sulla

(i. e. 138–78)

700. old. *Euripidész* . . . *óva intett mindenkit a dicsőségvágytól* . . . – *Föníciai nők* 532. skk.
701. old. *Caesar* – valószínűleg Sextus Julius Caesar, nem a későbbi dictator.
702. old. *Laverna* – a tolvajok istennője.
714. old. *Kadmosznak* . . . *küldött tehen* – mikor Zeusz a föníciai királylányt, Európét bika alakjában elrabolta, a fiatal Kadmosz keresésére indult, de jóslatot kapott, hogy csak kövesse a tehenet, és alapítson várost ott, ahol a tehen megpihen. Ez a város lett a későbbi Thébai, amelynek fellegvárát róla nevezték el Kadmeiának.

730. old. *szicíliai rabszolgaháború* – Spartacus dél-itáliai harcaival a rabszolgaháborút rövid ideig kiterjesztette Sziciliára is.

Agészilaosz

(i. e. 455–361)

739. old. *Arkhidamosz, Zeuxidamosz stb.* – Agisz és Agészilaosz szüleiről, illetve nagyatyjukról közelebbi feljegyzések nincsenek. Agisz i. e. 426-ban, Agészilaosz, testvérbátyja halála után, 401-ben került trónra.

742. old. *Szörnyű szavakkal. . .* – Plutarkhosz az *Odüsszeia* VIII. 75. skk. sorokra céloz.

743. old. *A királyleány* – Íphigeneia.

747. old. *Apollophanész* – a találkozó i. e. 395-ben történt.

749. old. *Barbár Hellasz. . .* – Euripidész: *Trójai nők* 766.

750. old. *dolgát nem vitte vala véghez* – *Iliász* IV. 175. sora nyomán.

Eraszisztratosz – ismeretlen; nem azonos a Szeleukidák udvari orvosával, akit Plutarkhosz a Démétriosz-életrajz 38. fejezetében említ.

751. old. *Diphridasz* – valószínűleg azonos a hasonló nevű spártai hadvezérrel, akit i. e. 393-ban küldtek ki Kisázsziába.

753. old. *Tolmidészt megölték* – i. e. 447-ben.

755. old. *Menekratész* – más források ugyanezt a történetet II. Philipposz makedón királlyal kapcsolatban beszélik el.

758. old. *Kleónümosz* – később a leuktrai csatában elesett.

760. old. *Tegüra* – kis város Boiótiában. Az itt említett spártai vereség 375-ben történt.

762. old. *a folyóig* – az Eurótaszig.

766. old. *Makhairión* – a *makhaira* szó görögül kardot jelent.

Pompeius

(i. e. 106–49)

771. old. *Az apát utálok. . .* – töredék Aiszkhülosz *Megszabadított Prométheusz* című tragédiájából.

780. old. *Servilius* – valószínűleg Publius Servilius Isauricus, a 79. év consula

781. old. *Lepidus* – Marcus Aemilius Lepidus i. e. 78-ban nyerte el a consulságot, Pompeius segítségével. Sulla jóslata bevált, Lepidus ellene fordult, és Sertorius pártjára állt, de már i. e. 77-ben meghalt. (Nem tévesztendő össze a későbbi triumvirrel.)

791. old. *el ne rabolja a bírt. . .* – *Iliász* XXII. 207.

792. old. *Kősziklára menekülve megmentsék a szabadságot* – célzás arra, midőn a nép a *Mons Sacer*-re vonult ki i. e. 494-ben.
813. old. *Praxagorasz* – ezt a történetet Pompeiusról csak Plutarkhosz beszéli el.
824. old. *Félelmet keltett Aiászban . . .* – *Iliász* XI. 544. skk.
825. old. *Nemes emberek . . .* – Idézet egy Euripidésznek tulajdonított töredékből.
829. old. *Ki a zsarnokhoz . . .* – töredék Szophoklész elveszett tragédiájából.

Pelopidasz

(i. e. 382–364)

837. old. *Antigonosz* – valószínűleg az „Ígérgető” (*Dószón*) Antigonosz, Makedónia királya.
839. old. *dúsgazdag volt . . .* – Euripidész: *Oltalomkeresők* 863.
841. old. *Thraszübuloszi merészsége* – vagyis az athéni „harminc zsarnok” elűzésének megisméltése.
848. old. *Melasz* – Az itt említett „sötét színű” boiótiai folyó a Kopaisz-tó mocsarai közt tűnik el.
Püthón és Tittiosz – mitológiai szörnyetegek, az egyik kígyó, a másik Zeusztól származott óriás; mindkettőt Apollón ölte meg nyilával.
849. old. *Nemzet a nemzetnek . . .* – *Iliász* II. 363.
850. old. *istentől ihletett barát* – Platón: *Lakoma* 179.
khairóneiai csata – i. e. 338-ban II. Philipposz itt győzte le a thébaiak és az athéniak együttes hadait. A második khairóneiai csatában, i. e. 86-ban Sulla verte szét Mithridatész pontoszi király hadait.

Marcellus

(i. e. 258–208)

865. old. *Martialis* – a hadistenhez, „Marshoz hasonló”.
ifjúkorunktól . . . – *Iliász* XIV. 86.
867. old. *Scipio Nasica, Caius Marcius* – *consul suffectus*-ok: helyettes consulok i. e. 215-ben.
881. old. *Buta, bárdolatlan . . .* – töredék Euripidész: *Lükamniosz* című tragédiájából.
882. old. *ovatio* – Plutarkhosz magyarázata önkényes: az *ovatio* (kisebb diadalmenet) szónak nincs köze a latin *ovis* (juh) szóhoz.

Pelopidasz és Marcellus összehasonlítása

892. old. *minden tiszteletet megérdemel...* – Xenophón: *Kürupaideia* IV. 1–3.

Pürrhosz

(i. e. 325–272)

897. old. *Deukalión és Pürrha* – a görög özönvíz-monda hősei. Fiuk, Hellén volt minden hellén nép ősapja.

lamiai háború – Alexandrosz halála után i. e. 322-ben az egyesült görög hadsereg háborút indított a makedónok ellen. Lamia thesszaliai város, ahol a görögök Antipatroszt ostrom alá vették.

Déidameia – lásd a Démétriosz-életrajz 25. skk. fejezeteit.

904. old. *A ház viszályát...* – Euripidész: *Föntciai nők* 68.

908. old. *...megteremti pusztát szó...* – Euripidész: *Föntciai nők* 517.

924. old. *Egy csak...* – *Iliász* XII. 243. az utolsó szó megváltoztatásával.

Caius Marius

(i. e. 157–86)

930. old. *Macrinus, Torquatus, Sulla* – latin utónevek: „Sovány”; „Nyakláncot-hordó”; az utolsó értelme bizonytalan, valószínűleg „vöröset” jelent.

Mnémón, Griposz, Kallinikosz – görög utónevek: „Jól-emlékező”; „Horgas-orru”; „Szépen-gyöző”.

Sertorius

(i. e. 130–73)

973. old. *Attisz* – az egyik Attisz mitikus személy, Kübelé kultuszában; a másik Kroiszosz lüd király fia.

Aktaión – az egyik Aktaión megleste Artemiszt fürdés közben, s ezért kellett meghalnia, a másik Héraklész fia volt.

Laomedón lovai – Laomedón trójai király a Zeustól kapott lovakat ígérte Héraklésznak a város megszabadításáért, de ígéretét megszegte; Héraklész emiatt feldúlta Tróját, Laomedont pedig fiaival együtt, az egyetlen Priamosz kivételével, lenyilazta.

Két olyan város – Iosz neve ibolyát, Szmürnáé mirrhát jelent.

974. old. *Rhea* – az istenek anyjának neve, itt csak mint női név szerepel.

978. old. *Boldogok szigete* – talán a Kanári-szigetek.

Eumenész

(i. e. 359–315)

995. old. *külső tenger* – az Indiai-óceán.

Aemilius Paulus

(i. e. 227–158)

1015. old. *mekkora, mily gyönyörű* . . . – *Iliász* XXIV. 630.

Ó, ó, ennél fennköltebb . . . – töredék Szophoklész *Tümpanisztai* c. tragédiájából.

neked – Sossius Seneciónak.

1033. old. *Domitianus* – ezek az események Domitianus császár uralkodása idején, időszámításunk 91. évében történtek.

Timoleón

(i. e. 410–337)

1049. old. *az istennők* – Perszephoné és anyja, Démétér.

1050. old. *nászajándékul* – görögül „anakalüptérion”, a menyasszonyi fátyol felfedésének neve.

1051. old. *föníciaiak* – a monda szerint Karthágót a föníciai Dido alapította az i. e. IX. században. A föníciaiak az ókorban hírhedt hazugok voltak.

1067. old. *A korintboszbéli nő* . . . – Euripidész: *Médeia* 215. némi módosítással.

1068. old. *Ó, istenek* . . . – töredék Szophoklész ismeretlen tragédiájából.

Démoszthenész

(i. e. 384–322)

1077. old. *Iulisz, Aigina* – Iuliszban, Keósz szigetének egyik városában született két neves kardalköltő, Szimónidész és Bakkhülidész, Aigina szigetén pedig Pólosz, a híres színész.

attikai államférfi – Periklész. Az aiginai hajóhadat ő tekintette akadálynak Athén tengeri hatalmának kiépítésében.

kisváros – Plutarkhosz szülővárosa, a boiótiai Khairóncia.

1083. old. *Megrágtá* . . . – töredék ismeretlen vígjátékból.

1084. old. *Khalkusz* – görögül ércet, bronzot jelent. Innen a szójáték.
phókiszzi háború – a phókisziai „szent háború”-ja i. e. 355-től 346-ig tartott; és leverésükkel végződött. Ez a háború szolgáltatott alkalmat II. Philipposznak, hogy beleavatkozzék a görög államok közötti viszályokba. Phókisz területén volt Delphoi.
 . . .nem volt . . . – *Iliász* XX. 467.
1085. old. *Démétriosz* – a phaléroni Démétriosz, akire Plutarkhosz gyakran hivatkozik.
1089. old. *Haimón* – a *haima* szó görögül vért jelent.
1094. old. *bagoly és kígyó* – Pallasz Athéné két kedves állata.

Cicero

(i. e. 106–43)

1099. old. *Scaurus és Catulus* – az első „Csonká”-t, a második „Kölyökkutyá”-t jelent.
1105. old. *Vatinius* – Publius Vatinius I. e. 63-ban volt quaestor, később Caesar buzgó híve lett.
1107. old. *Marcus Otho* – Plutarkhosz tévesen említi Lucius Roscius Otho nevét és hivatalát; néptribunusként ő terjesztette elő a lovagok színházi helyeinek kijelölését i. e. 67-ben.
1118. old. *Használd ki . . .* – a szójáték a görög *idiótész* szón alapul, amely egyaránt jelent magánembert és gyengeelméjűt.
1119. old. *Nem kérdeve . . .* – töredék Euripidész elveszett tragédiájából.
1121. old. *Róma három legbatalmasabb embere* – az első triumvirátus tagjai.
1127. old. *csatavesztés* – a pharszaloszi csatáról van szó.
1128. old. *műszavak és kifejezések* – *phantaszia*: képzelet; *szünkatatheszisz*: meg egyezés; *apokhé*: gátlás, fenntartás; *katalépszisz*: felfogás; *atomosz* és *amerész*: megfelel a modern atomnak; *kenon*: úr, üresség.
1129. old. *Laertész* – Odüsszeusz apja, aki késő vénségéig szőlőjét művelte.
1131. old. *Az ifjú Caesar* – Octavianus a Caesar-nevet nagybátyja, Julius Caesar meggyilkolása után vette fel. Az Augustus nevet („felséges”) 27-től kezdve használta.
1133. old. *mutinai csata* – a két consul, Hirtius és Pansa 43 áprilisában Mutinánál verte meg Antonius hadseregét.
1134. old. *Astura* – kisebb folyó Latiumban. Cicero falusi birtokát és villáját a folyóról nevezte el.

Philopoimén

(i. e. 253–183)

1143. old. *Phoinix nevelte Akhilleusz* – lásd *Iliász* IX. 438. skk.
1149. old. *thériklészi ivóedények* – Thériklész híres korinthuszi ötvös volt, aki főként arany ivóedényeket készített.
Akhilleusz... új fegyverei – *Iliász* XIX. 15. skk.
1151. old. *nemeai ünnepi játékok* – Zeusz tiszteletére rendezett atlétikai versenyek Argoliszban, a nemeai völgyben.
1153. old. *helytálló hoplitészek*... – Platon: *Törvények* IV. 706.

Titus Flamininus

(i. e. 227–182)

1161. old. *Circus* – a Circus Flaminiusról van szó, amelyet Flaminius Nepos építtetett i. e. 221-ben.

Phókión

(i. e. 400–317)

1185. old. *Nem, ó, királyom*... – Szophoklész: *Antigoné* 569–570.
1192. old. *Plutarkhosz* – az író névrokona.
1196. old. *Mért akarod*... – *Odüsszeia* IX. 494. sor; Odüsszeuszot társai kérik, hogy ne ingerelje ellenük a megvakított Küklópszot.
khairein – üdvözlégy!
1203. old. *másutt már megemlékeztem* – lásd a Démoszthenész-életrajz 28–30. fejezeteit.
1204. old. *A Peloponnészoszon telepedettek le*... – a Kerauniai-hegység (Épeirosz északi határán) és a Tainaron hegyfoka (a Peloponnészosz legdélibb részén) jelentette a görög föld két szélső pontját.
betelepedettek adója – az athéni „metoikosok” külön adót fizettek.

Az ifjabb Cato

(i. e. 95–46)

1212. old. *Szarpédón* – mitológiai név, de gyakran használták családi névnek is.
1214. old. *Venus nem úgy akarta* – a rómaiak kockajátékában a legjobbat „Venusdobás”-nak hívták.

1215. old. *nomenclator* – „névkiáltó”: közhivatalokra pályázók rabszolgákat vittek magukkal, akik előre megmondták a szembejövő választópolgárok nevét. A szövegben említett törvényt i. e. 70-ben fogadták el.
1219. old. *Curio* – Plutarkhosz valószínűleg az i. e. 53-ban meghalt Caius Scribonius Curiónak, Cicero barátjának a szavait idézi.
1234. old. *küldjéke őket Ciprusba és Ptolemaiosz udvarába* – a Ptolemaiosz-dinasztia uralma ekkor már nagyon meggyengült, s Róma Ciprust gazdag rézbányái miatt, Egyiptomot pedig gabonájáért igyekezett a maga hatalma alá hajtani.
1247. old. *A képteletet előbb . . .* – Euripidész: *Őrjöngő Héraklész* 173. skk.

Agisz

(i. e. 265–240)

1263. old. *A parancsolók ezek . . .* – töredék Szophoklész *Pásztorok* című tragédiájából.
1266. old. *ephorosz, geruszia* – a lükurgoszi alkotmány törvényei szerint Spártában a királyok hatalmát a szabad spártaiakat képviselő *ephoroszok*, úgyszintén az alkotmány megtartásán őrködő *geruszia*, az öregek tanácsa korlátozta.
1269. old. *Eképrepész* – ez jóval korábban, az i. e. V. században történt.

Kleomenész

(i. e. 255–219)

1282. old. *Helyes tehát ez a mondás . . .* – az első idézet az i. e. VII.(?) században élt ciprusi költő, Sztaszinosz *Küприя* című eposzából való. A másik két idézet: *Iliász* III. 172, ill. IV. 431.

Tiberius Gracchus

(i. e. 162–132)

1320. old. *Bárcsak más is . . .* – az idézett homéroszi sort – *Odüsszeia* I. 47. – Pallasz Athéné mondja Aigiszthosz erőszakos haláláról.

Caius Gracchus

(i. e. 153–121)

1323. old. *fregellai összeesküvés* – Fregellae a samnis háborúban, i. e. 327-ben lett római telepes város. 125-ben a várost lerombolták.
1329. old. *szardónikus mosoly* – keserves nevetés.
1330. old. . . . *tegyen meg mindent a köztársaság védelmére* – a szokásos formula, amellyel elrendelték a szükségállapot bevezetését.

Démétriosz

(i. e. 337–283)

1342. old. *Poliorkétész* – városromboló.
1344. old. *a rómaiak döntöttek meg* – ez az i. sz. 68. évben történt, Galba császár uralkodása idején, aki VIII. Mithridatészt Rómába vitette és kivégeztette.
1349. old. *Dromokleidész* – i. e. 307-ben azt is javasolta, hogy az athéniak Peiraieuszt és Munükhiont adják át Démétriosznak.
- Megváltó* – a hellénisztikus korban sok uralkodónak adtak ilyen melléknevet. Itt: Démétriosz.
1350. old. *Előnyért* . . . – a megmástított sor: Euripidész: *Főntciai nők* 396.
1352. old. *ipszoszi csata* – az itt leírt csata a kisázsiai Ipszosz mellett folyt le, i. e. 301-ben.
1359. old. *megvan a maga Lamidja* – Lamia mesebeli szörnyeteg.
1364. old. *Te lobbantottál lángra* . . . – töredék Aiszkhülosz ismeretlen tragédiájából.
1370. old. *Homérosz pedig azt mondja* – az idézett két hely: *Iliász* I. 238. és *Odüsszeia* XIX. 179.; a legigazságosabb király a krétai Minosz.
1373. old. *Ember-külsőre* . . . – Euripidész: *Bakkehánsnők* 4–5!
1374. old. *Világtalan vén* . . . – Szophoklész *Oidipusz Kolonoszban* 1–2.

Antonius

(i. e. 83–30)

1382. old. *decies* – latin szó, „tízszeres”-t jelent, tehát egymillió sestertiumot.
1389. old. *kharóniták* – „az Alvilágból visszatérők”, Kharónra, az Alvilág révészére való hivatkozással.
1394. old. *Szophoklész híres városa* – Thébai.
- Örömrivalgással* . . . – Szophoklész: *Oidipusz király* 4.
1396. old. *olyan idős korban* – Kleopatra ekkor huszonnégy éves volt.

1398. old. *amelyről Platón beszél* – Gorgiasz, 464.
 1401. old. *Caesar főpapjává* – a Julius Caesar tiszteletére rendelt papi testület főpapjává nevezték ki Sextus Pompeiust.
 1423. old. *Eutükhész, Nikón* – „Szerencsés”, „Győztes”.
 1426. old. *Lucilius története* – lásd részletesebben a Brutus-életrajz 50. fejezetét.
 1427. old. *Korsók ünnepe* – az Anthesztéria néven ismert tavaszi Dionüszosz-ünnep második napja, amelyen italáldozatot mutattak be a halottak szellemeinek.
 1437. old. *Germanicus, Claudius, Caius* – Germanius Caesart i. sz. 19-ben Tiberius császár állítólag megmérgeztette. – Claudius i. sz. 41–54-ig, Caius (Caligula) pedig 37–41-ig volt római császár.

Dión

(i. e. 409–353)

1453. old. *a szörnyű Kharübdiszt* – *Odüsszeia* XII. 428.
 1456. old. *etésziai szelek* – nyáron fújó északi szél. Az itt leírt események az i. e. 357. évben történtek.
 1475. old. *Dionüsziosz sírboltja* – a szövegben az előzőtt zsarnok apjának, az idősebb Dionüsziosznak a sírboltjáról van szó.
kormányformák vásárcsarnoka – Platón: *Állam* VIII. 557.
 1477. old. *Koreia napja* – Koré (leány), vagyis Perszephoné ünnepe.
műsztagógosz létére – Diónt athéni tartózkodása idején Kallipposz avatta be az eleuszisi misztériumokba.
 1478. old. „*sajtékés*” – görögül *patané*, a város neve Katané, a mai Catania; innen a szójáték.
Timoleón fogságába került – lásd a Timoleón-életrajz 32. és 33. fejezetét.

Brutus

(i. e. 79–42)

1480. old. *a filozófus Cato* – Marcus Porcius Cato Uticensis.
Ptolemaiosz ellen – lásd az ifjabb Catoról készült életrajz 34. és 36. fejezetét.
 1482. old. *galata király* – a római barát Deiotarus részt vett a pharszaloszi csatában is; i. e. 40-ben halt meg.
 1494. old. *S most Hektór!* – *Iliász* VI. 429. skk.
 1495. old. *Karüsztosz* – város Euboia déli csúcán.
Engem a végszes sors. – *Iliász* XVI. 849.
Antistius – Plutarkhosz téves nevét említi; Brutus ezt az összeget Appuleiustól, Asia provincia quaestorától kapta.

1496. old. *Cicero* – a szónok fia.
 1502. old. *Ifjabbak vagytok. . .* – *Iliász* I. 259.
Durva-cinikusnak – szójáték a *cinikus* elnevezéssel, amely a *kütyü*
 szót rejtí magában.
 1513. old. *Ne rejtekezz. . .* – Euripidész: *Médeia* 332.

Aratosz

(i. e. 272–214)

1521. old. *Polükratész, Püthoklész* – Plutarkhosz barátjának, Poliáratésznak fiai,
 akiknek az életrajzot ajánlja.
 1535. old. *Philipposz ideje óta* – II. Philipposznak, Alexandrosz apjának ideje óta.
 1547. old. *Akté* – általában tengerparti vidék; itt a Szaróni-öböl partvidéke
 Korinthosz közelében.
 1550. old. *Kies szép Mantineia* – *Iliász* II. 607.
 1555. old. *fehér ruba* – az ókori görögöknél a gyász jele.

Artaxerxész

(i. e. 456–361)

1559. old. *Az első Artaxerxész* – I. Artaxerxész i. e. 465–425-ig Perzsia királya;
 II. Artaxerxész i. e. 404–361.
 1570. old. *Karüatidák* – egy lakóniai városban, Karüában Artemisz szobra körül
 fiatal lányok körtáncot jártak – őket hívták Karüatidáknak.
 1572. old. *antalkidaszi béke* – a görögök a spártai Antalkidaszról elnevezett békét
 i. e. 386-ban kötötték meg a perzsákkal.
 1578. old. *Arábeszélés nyargalvást. . .* – töredék Szophoklész ismeretlen tragédiájából.
Küproszban született istennő – Aphrodité.

Galba

(i. sz. 4–i. sz. 69)

1583. old. *Pherai zarnoka* – Alexandrosz. Történetét részletesen elmondja Plutar-
 khosz a Pelopidasz-életrajz 24–25. fejezetében.
Dionüsziosz – Plutarkhosz valószínűleg az i. e. I. században élt műtélénéi
 Dionüszioszra hivatkozik, aki regényes történeteket tartalmazó könyve-
 ket írt.

1589. old. *Calvisius Sabinus* – valószínűleg az Antonius-életrajz 58. fejezetében említett Calvisiusszal.

1598. old. *február Calendaejének nevezett nap előtt* – január 15-én, a 68. évben.

Otho

(i. sz. 32–69)

1613. old. *Rapax* – „Rohanó”.

Adjutrix – „Segítő”.